Kembayeva Aynur Turarkızı'nın "Dilsel Şahsiyetin Ulusal-Kültürel Fenomeni (Ş. Murtaza'nın Eserleri Bağlamında)" başlıklı, "8D02307 – Kazak Filolojisi" eğitim programı kapsamında Doktora (PhD) derecesi almak üzere hazırlanmış olan doktora tezine

BİLİMSEL GÖRÜŞ

Dilsel şahsiyet teorisi, dilbilimde derinlemesine incelenmiş ve iyi gelişmiş araştırma alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Günümüzde bilim insanları tarafından dilsel şahsiyetin farklı tipolojileri ve modelleri önerilmiştir. Kembayeva Aynur Turarkızı'nın "Dilsel Şahsiyetin Ulusal-Kültürel Fenomeni (Ş. Murtaza'nın Eserleri Bağlamında)" başlıklı doktora tezi, Şerhan Murtaza'nın eserlerini analiz etmek suretiyle çok katmanlı (çok söylemli) dilsel şahsiyet fenomeninin ulusal-kültürel yönünü ortaya koymayı ve söylemsel yapısını bilişsel-dilbilimsel açıdan tanımlamayı amaçlamaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Ödülü sahibi, Halk Yazarı ve toplum adamı Ş. Murtaza'nın mirasının incelenmesi gerekliliği, günümüz toplumunun ve bireyin manevi dünyasındaki güncel sorunlarla doğrudan bağlantılı olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda, araştırmacı dili kültürel ve sosyal bir olgu olarak yorumlamaya imkân tanıyan disiplinlerarası bir yaklaşım aracılığıyla, dilsel şahsiyetin toplum ve etnik yapı içindeki yerini, ayrıca onun entelektüel ve yaratıcı potansiyelini ortaya koymayı başarmıştır. Araştırmanın güncelliği; günümüzde antropo-merkezli yaklaşımların ivme kazanması, dilbilim alanında söylemin çeşitli yönlerden incelenmesine yönelik yeni araştırma eğilimlerinin gelişmesi, disiplinlerarası çalışmalara olan ilginin artması, Şerhan Murtaza'nın dilsel şahsiyetine dair kapsamlı dilbilimsel araştırmaların bulunmaması ve Şerhan Murtaza şahsiyetinin yüksek etno-kültürel öneme sahip olması gibi faktörlerle gerekçelendirilmiştir.

Şerhan Murtaza, edebi söylemle birlikte, aynı zamanda gazetecilik, felsefi ve siyasi söylemlerde de özgürce kalem oynatmış bir yazar olduğundan, bu çalışmada çok söylemli bir dilsel şahsiyet olarak ele alınmaktadır. Doktora tezinde Ş. Murtaza'nın çok söylemli bir dilsel şahsiyet olarak şekillenmesi dinamik bir yapı içerisinde ortaya konulmuş, buna etki eden dilbilimsel ve dil dışı (ekstralingvistik) faktörler ayrıntılı biçimde tanımlanmıştır. Günümüz dilbiliminin temel ilkelerinden biri olan antropomerkezcilik, insanı sadece bireysel özellikleriyle değil, aynı zamanda dilsel sistemi ve dilin imkânlarını kullanmadaki kişisel tarzıyla birlikte incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Kembayeva Aynur Turarkızı'nın "Dilsel Şahsiyetin Ulusal-Kültürel Fenomeni (Ş. Murtaza'nın Eserleri Bağlamında)" başlıklı doktora tezi, çağdaş dilbilimin yeni yönelim ve eğilimleriyle örtüşmektedir.

Dilsel şahsiyet (yazar, çevirmen, dramaturg, siyasetçi, gazeteci, editör), toplumsal-siyasal faaliyetlerini yürütürken farklı sosyal rolleri üstlenmek suretiyle çeşitli söylemler üretir. Bu durum, dilsel şahsiyetin çok söylemli bir alanının oluşmasına neden olmuştur. Ş. Murtaza'nın dilsel şahsiyetine ait çok söylemli alan; edebi, gazetecilik, siyasi ve bilimsel söylemleri kapsamaktadır. Bu doğrultuda araştırmacı, Şerhan Murtaza'nın çok söylemli dilsel şahsiyet portresini tanımlamış ve onun çok söylemli alanının bir modelini ortaya koymuştur. Araştırma sürecinde, Ş. Murtaza'nın farklı iletişimsel durumlara ve farklı hedef kitlelere uyum sağlayabilen özgün bir fenomen olarak belirdiği görülmektedir. Aynur Kembayeva, bu söz ustasının mirasını yazar, toplum adamı, filozof, yayıncı ve editör kimlikleriyle sosyal-mesleki sinkretizm bağlamında, kolektif edebi yaratıcılık temsilcisi olarak ise grup temsili

yönüyle ele almıştır.

Bu çerçevede, Şerhan Murtaza'nın dilsel şahsiyetini çok söylemli bir şahsiyet olarak betimleyerek, onun bünyesindeki tipik ve bireysel özellikleri ortaya koymuştur. Ayrıca, Şerhan Murtaza şahsiyetini çok yönlü ve çok boyutlu bir kimlik olarak değerlendirmenin yanı sıra, dil dışı (ekstralingvistik) faktörleri dikkate alarak onu Kazak tarihindeki önemli dönemlerden birinde öne çıkan tarihî bir şahsiyet olarak incelemesi, çalışmanın dikkat çeken özgün yönlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma çalışmasının hacmi ve yapısı, belirlenen amaç ve görevlerle tam bir uyum içerisindedir. Doktora tezi; özet, giriş, üç bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Ş. Murtaza'yı çok söylemli bir dilsel şahsiyet olarak tanıtan araştırmacı, yazarın dilsel alanını ve söylem katmanlarını somut biçimde ortaya koymuştur. Yazarın eserlerindeki ulusal-kültürel konseptosfer ile zihinsel yapılara (mental yapılar) dair açıklamalar getirerek, somut dilsel veriler ışığında Ş. Murtaza'nın özgün imzasını, yani idiyostilini ortaya koymaktadır.

Sinkretik bir dilsel şahsiyetin niyetlerini (intensiyonlarını), dilsel strateji ve taktiklerini analiz ederek, onun linguopragmemelerini, söylemlerindeki aksiyolojik sistemi ve ulusal değerlerini belirlemektedir. Bütün bu unsurlar doğrultusunda, kalemi bir silah gibi kullanan bu dilsel şahsiyetin toplumsal ve bireysel duruşunu da gözler önüne sermektedir.

Araştırma süreci boyunca Kembayeva Aynur, derin teorik bilgiye sahip, araştırmacı yönü güçlü bir bilim insanı olarak ön plana çıkmıştır. Aynur, araştırmakta olduğu konuyu derinlemesine kavramakla kalmamış, Şerhan Murtaza ile hayattayken birebir iletişim kurmuş, onu yalnızca bir yazar olarak değil, aynı zamanda bir insan ve vatandaş olarak da yakından tanımış, ayrıca yazarın eserler derlemesinin hazırlanmasına da aktif katkı sağlamıştır. Çalışmanın anlamlı ve önemli bir bilimsel ürün hâline gelmesinde bu unsurun da büyük payı olduğu özellikle vurgulanmalıdır.

Araştırma çalışması tamamlanmış olup, Aynur'un gelecekte de bu doğrultuda bilimsel araştırmalarını sürdüreceğine, Şerhan Murtaza'nın mirasının derlenmesine ve çok yönlü biçimde incelenmesine öncülük edeceğine olan inancımız tamdır.

Başkent Üniversitesi Profesörü,
Ankara, Türkiye

S. Eker

Кембаева Айнұр Тұрарқызының «Тілдік тұлғаның ұлттық-мәдени феномені (Ш.Мұртаза шығармашылығы бойынша) «8D02307 – қазақ филологиясы» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация қолжазбасына

ПІКІР

Тілдік тұлға теориясы лингвистикада терең зерттеліп, жақсы дамыған бағыттардың бірі болып табылады. Бүгінде ғалымдар тарапынан тілдік тұлғаның әртүрлі типологиялары мен модельдері ұсынылған. Кембаева Айнұр Тұрарқызының «Тілдік тұлғаның ұлттық-мәдени феномені (Ш.Мұртаза шығармашылығы бойынша) атты диссертациялық жұмысы Шерхан Мұртазаның шығармашылығын талдау арқылы көп дискурсты тілдік тұлға феноменінің ұлттық-мәдени сипатын айқындап, дискурстық құрылымын когнитивтік-лингвистикалық аспектіде сипаттауға арналған. ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері, Халық жазушысы, қоғам қайраткері Ш.Мұртазаның мұрасын зерттеу қажеттігі қазіргі қоғам мен жеке адамның рухани кеңістігіндегі өзекті мәселелермен сабақтас екені белгілі. Осыған орай диссертант тілді мәдени-әлеуметтік құбылыс ретінде интерпретациялауға мүмкіндік беретін пәнаралық тәсіл тілдік тұлғаның қоғам мен этнос өміріндегі орнын, сондай-ақ оның интеллектуалдық әрі шығармашылық әлеуетін анықтауға жол аша білген. Зерттеудің өзектілігін бүгінгі таңда антропоөзектік бағыттағы зерттеулердің жандануы; тіл білімінде дискурсты түрлі қырынан зерттеуге бағытталған жаңа бағыттардың дамуы; пәнаралық зерттеулерге деген қызығушылықтың артуы; Шерхан Мұртаза тілдік тұлғасы бойынша іргелі лингвистикалық зерттеулердің болмауы; Шерхан Мұртаза тұлғасының этномәдени маңызы жоғары болуы сияқты факторлармен негіздеген.

Шерхан Мұртаза көркем әдебиет дискурсында, публицистикалық, философиялық, саяси дискурстарда еркін қалам сілтеген жазушы болғандықтан, жұмыста Шерхан Мұртаза көп дискурсты тілдік тұлға ретінде танылады. Диссертацияда Ш.Мұртазаның көп дискурсты тілдік тұлға болып қалыптасуы динамикалық сипатта көрініс тауып, әсер еткен лингвистикалық және экстралингвистикалық факторлар нақты сипатталған. Қазіргі лингвистиканың негізгі қағидасы болып табылатын антропоцентризм адамды жеке қасиеттерімен қатар тілдік жүйені, тілдің мүмкіндіктерін пайдаланудағы жеке мәнерін зерттеуді көздейді. Бұл тұрғыдан алғанда, Кембаева Айнұр Тұрарқызының «Тілдік тұлғаның ұлттық-мәдени феномені (Ш.Мұртаза шығармашылығы бойынша) атты диссертациялық жұмысы тіл біліміндегі жаңа бағыттармен, жаңа тенденциялармен сәйкес келеді.

Тілдік тұлға (жазушы, аудармашы, драматург, саясаткер, публицист, редактор) қоғамдық-саяси қызметін жүзеге асыру барысында әртүрлі әлеуметтік рөлдер атқару арқылы түрлі дискурстарды тудырады. Бұл тілдік тұлғаның көп дискурсты кеңістігін қалыптастырды. Ш.Мұртаза тілдік тұлғасының көп дискурсты кеңістігі көркем әдебиет, публицистикалық, саяси, ғылыми дискурстарды қамтиды. Соған байланысты зерттеуші Шерхан Мұртаза тілдік тұлғасының көп дискурсты портретін сипаттап, тілдік тұлғаның көп дискурсты

кеңістігінің моделін айқындаған. Зерттеу барысында Ш.Мұртаза түрлі коммуникативтік жағдаяттарға, түрлі аудиторияға бейімделе алатын бірегей феномен ретінде көрінеді. Айнұр Кембаева сөз зергерінің мұрасын жазушы, қоғам қайраткері, философ, баспагер, редактор ретінде әлеуметтік-кәсіби синкретизм тұрғысынан, ұжымдық әдеби шығармашылық өкілі ретінде топтық репрезентативтік қырынан қарастырған. Бұл орайда Шерхан Мұртазаның тілдік тұлғасын көп дискурсты тұлға ретінде сипаттай отырып, сөз зергерінің бойынан типтік және даралық белгілерді айқындаған. Шерхан Мұртаза тұлғасын көп қырлы, жан-жақты тұлға болумен қатар экстралингвистикалық факторларды ескере отырып, қазақ тарихында елеулі орын алатын кезеңдегі тарихи тұлға ретінде қарастыруы тың жаңалық екенін атап өткіміз келеді.

Зерттеу жұмысының көлемі мен құрылымы мақсат-міндетке толық сәйкес келеді. Диссертация аңдатпа, кіріспе, 3 тараудан, қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Ш.Мұртазаны көп дискурсты тілдік тұлға ретінде таныта отырып, зерттеуші сөз зергерінің тілдік кеңістігі мен дискурс қабаттарын нақтылайды. Жазушы шығармашылығындағы ұлттық-мәдени концептосфера мен ментальді құрылымдарды сипаттай отырып, нақты тілдік дәйектер негізінде Ш.Мұртазаның өзіндік қолтаңбасын, идиостилін көрсетеді. Синкретті тілдік тұлғаның интенцияларын, тілдік стратегиялары мен тактикаларын талдай отырып, лингвопрагмемаларын, дискурстарындағы аксиологиялық жүйе мен ұлттық құндылықтарды айқындайды. Соның негізінде қаламды қару еткен тілдік тұлғаның азаматтық ұстанымын көрсетеді.

Зерттеу жұмысын жазу барысында Кембаева Айнұр теориялық білімі терең, ізденгіш жан ретінде танылды. Айнұр зерттеп жүрген тақырыбын жетік меңгерумен қатар Шерхан Мұртазаның көзі тірісінде араласып, қаламгер ретінде ғана емес, адам, азамат ретінде де таныған, шығармалар жинағының құрастырылып шығуына ат салысқан. Жұмыстың мәнді, маңызды болып шығуына бұл фактордың да әсері мол екенін атап өткіміз келеді. Зерттеу жұмысы толық аяқталған. Айнұрдың келешекте де осы бағытта зерттеулер жүргізіп, ғалым мұрасының жинақталуына, жан-жақты зерттелуіне мұрындық болатынына сеніміміз зор.

Түркие мемлекеті, Анкара
қаласындағы Башкент университетінің
профессоры С.Екер